

«ΟΠΟΙΟΣ ΜΕΝΕΙ ΑΠΑΘΗΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΥΤΟΣ ΔΕΝ ΜΠΟΡΕΙ ΠΟΤΕ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ»: Η ΣΥΝΔΙΑΛΕΞΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Δημητριάδου Δ. Μαρίνα*

MSc Θεολόγος (ΠΕ01),

MSc Κλινική ψυχολόγος, Υπ. Διδάκτωρ Ε.Α.Π

Περίληψη:

Στην ανά χειράς εργασία, αφορμώμενοι από την επιγραμματική φράση του Φλωρόφσκυ «Όποιος μένει απαθής ενώπιον της ιστορίας αυτός δεν μπορεί ποτέ να είναι καλός χριστιανός», επιχειρήσαμε να προσεγγίσουμε και να αναδείξουμε την συνδιάλεξη του Χριστιανού με την ιστορία.

Στο ανωτέρω πλαίσιο εξετάσαμε την έννοια του χρόνου και της ιστορίας στην Αγία Γραφή, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και την πορεία αυτής της ιστορίας μέσα στον χρόνο. Εν συνεχεία, προσεγγίσαμε το θέμα της Θείας Οικονομίας με στόχο να αναδείξουμε τη διασύνδεση ανάμεσα στην ιστορία και την Θεία Οικονομία, καθόσον το γεγονός της Ενανθρώπισης, εκπληρώνει ολόκληρο το παρελθόν αλλά και καθορίζει, επίσης, ολόκληρο το μέλλον.

Μέσα από την ανάπτυξη, τέλος, των επιπτώσεων που προκύπτουν για μια χριστιανο-θεολογική προσέγγιση των «επίγειων πραγματικοτήτων», αναδείξαμε και τη σχέση της κοσμικής ιστορίας με την ιερή ιστορία καθώς και τη σημασία και τον ρόλο της Θεολογίας στις «επίγειες πραγματικότητες».

Article info:

Received: January 3, 2022

Correction: February 21, 2022

Accepted: April 9, 2022

Λέξεις Κλειδιά:

Ιστορία,
Συνδιάλεξη Χριστιανού
με την Ιστορία.

Η ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΚΟ-ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Α) Η έννοια του χρόνου και της Ιστορίας στην Αγία Γραφή

Στην προσπάθειά του ο άνθρωπος να προσδιορίσει τη σημασία του χρόνου έδωσε πολλούς ορισμούς. Ένας εξ αυτών προέρχεται από τους αρχαίους Έλληνες σύμφωνα με τους οποίους ο χρόνος ορίζεται από την κυκλική και φυσιοκεντρική νομοτέλεια.¹

¹ Γιαγκάζογλου 2008, 27.

Ο χρόνος, στην αρχαιοελληνική σκέψη νοείται ως η αέναη επανάληψη ενός κλειστού και αυτάρκους οντολογικά κόσμου. Η αντίληψη αυτή, βασισμένη στην αρχαία ελληνική κοσμολογία, μια κοσμολογία βαθύτατα φυσιοκρατική, οδηγεί σε ένα κόσμο δίχως μεταβολή, δίχως καινοτομία και ιστορική προοπτική.² Η εμπειρία αυτή υποβιβάζει τον παράγοντα χρόνο, τροφοδοτώντας την αίσθηση μιας άχρονης ενδοκοσμικής αιωνιότητας.³ Έτσι δικαιολογείται η προσπάθεια της αρχαιοελληνικής θρησκείας για την σωτηρία του ανθρώπου να ξεφύγει από αυτήν την αιώνια κυκλική περιστροφή, να απεγκλωβιστεί από τον ίδιο, δηλαδή, το χρόνο.⁴

Μετά τον ιουδαιοχριστιανισμό, η έννοια του χρόνου και της ιστορίας εμφανίζεται εντελώς διαφοροποιημένη από την έννοια της κυριαρχικής φύσης. Έτσι, ο κόσμος τώρα εμφανίζεται ως ο κόσμος στον οποίο υποκείμενο και αντικείμενο βρίσκονται σε μια αρμονική συνύπαρξη, ενώ ο χρόνος και η ιστορία αποκτούν για τη χριστιανική πίστη μεταφυσική σημασία, η οποία δεν είναι πλέον «ενδοκοσμική», αλλά πρωτίστως «υπερβατική».⁵ Στη χριστιανική θεώρηση της ιστορίας, σε αντίθεση με αυτή της αρχαιοελληνικής, ο χρόνος έχει ευθύγραμμη πορεία. Στη συνάντηση του χριστιανισμού με τον Ελληνισμό η ευθύγραμμη ιστορική αντίληψη θα διασταυρωθεί με την κυκλική, χωρίς ωστόσο να χάσει τα χαρακτηριστικά της.⁶

Στην ευθύγραμμη πορεία του ο χρόνος περιέχει ακατάπαυστους χρονικούς κύκλους, οι οποίοι εξεικονίζουν την αιωνιότητα. Έτσι η ροή του χρόνου προσλαμβάνει σπειροειδή μορφή, που παραπέμπει στην αιωνιότητα.⁷ Πολύ εύστοχα παρατηρεί, στο σημείο αυτό, ο Γ. Μαντζαρίδης, ότι η πορεία του χρόνου είναι συμφυής με τον κόσμο και με τα πράγματα του κόσμου, αφού τα συνοδεύει συνεχώς, χωρίς ποτέ να διακόπτεται.⁸ Οι όροι «αιών» και αιωνιότητα δεν πρέπει, βεβαίως, να ερμηνεύονται με την φιλοσοφική του όρου έννοια, αφού αυτοί (οι όροι) εμπεριέχουν, μεν, την έννοια του χώρου και του σύμπαντος, αξιοποιούνται όμως κυρίως, για να εκφραστεί η θεϊκή διαίρεση του χρόνου, στον παρόντα αιώνα («*αίων οὗτος ἢ ἐνεστώς*») και στον ερχόμενο («*αίων μέλλον*»)).⁹

Στα πλαίσια της ανωτέρω αναφοράς του χρόνου στη χριστιανική διδασκαλία, άξια υπογραμμίσεως είναι η προσέγγιση του Μ. Βασιλείου σχετικά με τον χρόνο. Ο σεπτός Πατέρας ως ερμηνευτής της χριστιανικής θεωρήσεως του χρόνου, στο έργο του *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, διακρίνει τον χρόνο σε παρελθόν, παρόν και μέλλον. Επισημαίνοντας το γεγονός ότι το παρελθόν έχει χαθεί, το μέλλον δεν έχει έρθει ακόμη και το παρόν προτού γίνει γνωστό διαφεύγει από την αντίληψή μας, οδηγείται στη διατύπωση ότι το παρόν δεν είναι χρόνος.¹⁰ Στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι τη διάκριση αυτή, ότι το παρόν δεν είναι χρόνος, ο Μ. Βασίλειος την δανείζεται από τον Αριστοτέλη, ο οποίος κάνοντας λόγο ουσιαστικά για διμερή και όχι τριμερή διάκριση του χρόνου, διατυπώνει την άποψη ότι μόνο το παρελθόν και το μέλλον υπάρχει, εφόσον το παρόν

2 Γιαγκάζογλου, users.sch.gr, (Ημερομηνία ανάκτησης: 31/10/2020).

3 Καψωμένος 2010, 33.

4 Cullmann 1977, 65.

5 Γιαγκάζογλου, users.sch.gr, Όπ.π.

6 Βαρδής 2008, <https://antifono.gr/category/history/>, (Ημερομηνία ανάκτησης: 26/03/2021).

7 Βασιλείου Καισαρείας, *Ομιλία εις Ψαλμόν 1*, 4, PG 29, 220D-221A.

8 Μαντζαρίδης 1985, 109.

9 Cullmann 1977, 60.

10 Βασιλείου Καισαρείας, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, 1, 5, PG 29,13 B: «Ἡ οὐχὶ τοιοῦτος ὁ χρόνος, οὗ τὸ μὲν παρελθὸν ἠφανίσθη, τὸ δὲ μέλλον οὕτω πάρεστι, τὸ δὲ παρὸν πρὶν γνωσθῆναι διαδιδράσκει τὴν αἴσθησιν».

είναι φευγαλέο: *Τοῦ χρόνου, «τὰ μὲν γέγονε, τὰ δὲ μέλλει... τὸ δὲ νῦν οὐ μέρος· μετρεῖ τε γὰρ τὸ μέρος, καὶ συγκεῖσθαι δεῖ τὸ ὅλον ἐκ τῶν μερῶν· ὁ δὲ χρόνος οὐ δοκεῖ συγκεῖσθαι ἐκ τῶν νῦν».*¹¹ Ωστόσο, στην παραπάνω διατύπωση του Αριστοτέλη, θα ήταν σκόπιμο να διευκρινίσουμε ότι όσο κι αν ο φιλόσοφος επιμένει να θέτει το «νυν εκτός χρόνου, η εμπειρία της Εκκλησίας βιώνει και το χθες και το νυν και το αύριο σε μία ενιαία γραμμή όπου το βέλος του χρόνου έχει κίνηση προς τη Βασιλεία των Ουρανών.¹² Για τον χριστιανό δεν υπάρχει, πράγματι, νόημα και θεώρηση του χρόνου εκτός της εσχατολογικής του παρουσίας, παρά μόνο εντός αυτής, στην «ἀλήθεια τῶν μελλόντων» κατά τη ρήση του ἁγίου Μάξιμου του Ομολογητή.¹³

Οι παραπάνω θέσεις επεξηγούνται και ερμηνεύονται από τον Μ. Βασίλειο περαιτέρω στο έργο του. Μέσα από την αντίληψή του για τον χρόνο, επεξηγεί ότι ούτε το παρελθόν ούτε το μέλλον ανήκουν στον άνθρωπο.¹⁴ Όμως το παρόν της ανθρώπινης ζωής είναι αυτό που παραπέμπει στην αιωνιότητα. Καθώς «η Εκκλησία εισάγει μέσα στον κόσμο την αιωνιότητα και επεκτείνεται πρὸς αυτήν», μέσω των θεσμών της, παρατηρεί ο ἅγιος Πατέρας, μεταφέρεται ο νους του ανθρώπου «ἀπὸ τῶν παρόντων ἐπὶ τὰ μέλλοντα»¹⁵ και έτσι, με την εισβολή του «καιρού» της «αιωνιότητας», ο άνθρωπος βιώνει το χωροχρόνο ως δημιουργία στο τώρα.¹⁶

Πράγματι, το αἰώνιο, ως έκφραση της αγάπης του Θεού μέσα στον παρόντα κόσμο, συναντάται σταυρικά με τον ευθύγραμμο ιστορικό χρόνο.¹⁷ Με αυτόν τον τρόπο, η κάθε στιγμή της ιστορίας του κάθε ανθρώπου ξέχωρα, αλλά και ὅλης της ανθρωπότητας προσλαμβάνει «απεριόριστη ευρύτητα» και «απρόσμενο βάθος» και προσφέρεται ως δυνατότητα κοινωνίας με το αἰώνιο και υπερβατικό. Έτσι το αἰώνιο προσφέρεται και γίνεται μεθεκτό μέσα στον χρόνο και ο χρόνος με τη σειρά του γίνεται χώρος συνάντησης με το αἰώνιο, χώρος βιώσεως του εσχάτου.¹⁸

Β) Η Ιστορία μέσα από το σχέδιο της Θείας Οικονομίας

Η πτώση των πρωτοπλάστων επέφερε την απομάκρυνση του ανθρώπου από τον Θεό, αφού ο άνθρωπος διέκοψε την αγαπητική σχέση του με τον Θεό –Πατέρα. Σαν συνέπεια αυτού επήλθε στον κόσμο «το κακό, η φθορά, ο πόνος, ο θάνατος».

Να επεξηγήσουμε στο σημείο αυτό ότι το κακό, ὅπως ὀρθῶς επισημαίνει ο καθηγητής Ν. Ματσούκας, «εἶναι μὴ ὄν...δεν ἔχει...υπόσταση...ἀλλὰ...παρυπόσταση»,¹⁹ «κλέβει», δηλαδή, «την υπόσταση του αγαθού και επομένως αποτελεί παραμόρφωση του αγαθού.²⁰ Το κακό δεν υπάρχει, ως οντολογική αρχή, αλλά εμφανίζεται ως δευτερογενώς

11 Αριστοτέλους, *Φυσικά*, 218α.

12 Φίλιος 2016, στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.amen.gr/ar> (Ημ. ανάκτησης: 15/02/2022).

13 Μάξιμου Ομολογητού, *Σχόλια εις το Περί τῆς Εκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου*, Γ' ΙΙΙ, παρ. 2, PG 4, 137D: «Σκιά γάρ τῆς Παλαιᾶς εἰκῶν δέ τὰς τῆς Νέας Διαθήκης ἀλήθεια δέ ἡ τῶν μελλόντων κατάστασις».

14 Βασιλείου Καισαρείας, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, Ὁπ.π.

15 Βασιλείου Καισαρείας, *Περί Ἁγίου Πνεύματος* 27, 66, PG 32, 192C.

16 Βουλγαράκη-Πισίνα 2012, 137.

17 Μαντζαρίδης 1985, 111.

18 Μαντζαρίδης, <http://www.imaik.gr/?p=5273> (Ημ. ανάκτησης: 30/10/2021).

19 Ματσούκας 19882, 211.

20 Ὁπ.π.

παραφθορά του αγαθού. Η παραφθορά αυτή όπως εύστοχα υπογραμμίζει και ο Γ. Φλωρόφσκυ προϋποθέτει αυτεξούσια προαίρεση.²¹ Πρόκειται, λοιπόν, για την εκούσια απομάκρυνση του ανθρώπου από το αγαθό, καθόσον σύμφωνα και με την πατερική γραμματεία «τίποτε άλλο δεν είναι το κακό παρά στέρξη του αγαθού».²² Επομένως, το κακό, ως «κάθε τι που η κρίση μας απαξιώνει, θεωρεί ότι θα έπρεπε να εκλείπει, κάθε τι που διεγείρει την αποστροφή μας», όπως ορίζεται το λήμμα στην Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια,²³ εκλαμβάνεται, στην παρούσα αναφορά, με την έννοια που προσδίδουν στον όρο οι Πατέρες της Εκκλησίας, την έννοια της έκπτωσης, μερικής ή ολικής της αγαθής πραγματικότητας, ή άλλως σύμφωνα με τα λόγια του Ιωάννη Δαμασκηνού «της φθοράς της μηδενιζόμενης κτιστής πραγματικότητας με την ελεύθερη επανάσταση των λογικών όντων κατά της ζωοποιός χάριτος».²⁴ Ο φιλεύσπλαχνος Δημιουργός όμως δεν άφησε τον άνθρωπο χωρίς ελπίδα σωτηρίας. Απέστειλε τον Υιό του δια την σωτηριάν των ανθρώπων. Η σωτηρία και η λύτρωση του φθαρτού μεταπτωτικού ανθρώπου, η οποία προϋπάρχει ως υπόσχεση στην Παλαιά Διαθήκη, πραγματοποιείται με την ενσάρκωση του θείου Λόγου στην Καινή. Η ένσαρκη παρουσία του θεού Λόγου αποτελεί την κορύφωση του σχεδίου της θείας Οικονομίας, την υπέρτατη συγκατάβαση του Θεού προς το πεπτωκός δημιούργημά Του. Το θείο αυτό σχέδιο για τη σωτηρία του κόσμου ξεκινάει με την άσαρκη αποκάλυψη του Λόγου του Θεού, κορυφώνεται με την ενανθρώπιση Του στην Καινή Διαθήκη και θα ολοκληρωθεί κατά την Δευτέρα Παρουσία του Ιησού Χριστού.²⁵

Σε συνάφεια με τα ανωτέρω περί του σχεδίου της Θείας Οικονομίας, αλλά και όσον αφορά τη σχέση της Θείας Οικονομίας με την ιστορία εύστοχες επισημάνσεις συναντούμε στα έργα των Φλωρόφσκυ και Cullmann οι οποίοι υπογραμμίζουν τον ιστορικό και αποκαλυπτικό χαρακτήρα του ευαγγελικού μηνύματος περί της επικείμενης Βασιλείας, όταν μιλούν για «ιστορία της σωτηρίας» και για αποκάλυψη ως «πορεία του Θεού στην ιστορία». Ειδικότερα, ο π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, προσλαμβάνοντας θετικά τις θέσεις του Cullmann σχετικά με τη θέση της ιστορίας στο σχέδιο της Θείας Οικονομίας κάνει ισορροπημένα λόγο για μία «εγκαινισθείσα εσχατολογία»²⁶, η οποία συνθέτει στο παρόν της Εκκλησίας το παρελθόν της οικονομίας της σωτηρίας με το εσχατολογικό μέλλον της Βασιλείας,²⁷ την ιστορία της σωτηρίας.

Τα σωτηριολογικά γεγονότα, τα οποία προκαλούνται ως συνέπεια της δράσης του Θεού υπέρ του ανθρώπου σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, και τα οποία είναι ενταγμένα μέσα στο θεϊκό σχέδιο σωτηρίας, οι «καιροί» όπως ονομάζονται, στην Καινή Διαθήκη,²⁸ συνθέτουν, κατά τον Cullmann, μια «ιστορία της σωτηρίας», η οποία αποτελεί ένα ενιαίο οργανικό σύνολο και όχι ένα άθροισμα επιμέρους ιστοριών.²⁹

21 Φλωρόφσκυ 1983, 91.

22 Ιωάννου Δαμασκηνού, «Περί διαβόλου και δαιμόνων», Έκδοσις ακριβής της ορθοδόξου πίστεως (μτφ. Ν. Ματσούκα, 1992), 107.

23 Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια (Θ.Η.Ε.) 1965, στ. 198.

24 Ιωάννου Δαμασκηνού, Έκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως, (απόδοση-σχόλιο Νίκος Ματσούκας), Κεφάλαιο Β, σχόλιο 57.

25 Ματσούκας Όπ.π., 218-220.

26 Γιαγκάζογλου, στον διαδικτυακό τόπο: <https://eclass.uoa.gr/modules>, (Ημ. ανάκτησης: 03/2/2022).

27 Φλωρόφσκυ 1983, 86.

28 «καιρούς οὐς ὁ πατήρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ» (Πράξ.1:7).

29 Cullmann 1977, 39.

Πρόκειται, όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, για την ιστορία του Χριστού, αφού το πρόσωπο του Αναστημένου Χριστού αποτελεί το κεντρικό σημείο και το νόημα της ιστορίας της σωτηρίας ενώ γίνεται ταυτόχρονα για τους χριστιανούς το σταθερό μέτρο της κοσμικής ιστορίας³⁰ αλλά και η απαρχή μιας νέας συμπαντικής δυνατότητας.³¹ Η κύρια αλλαγή του χρόνου συνέβη μόνο, όταν ο αίδιος Υιός και Λόγος του Θεού ενανθρώπησε. Τότε προσανατολίστηκε ο χρόνος προς την αιωνιότητα, διεστάλη και έγινε «ίδου νῦν καιρός εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας».³² Πρόκειται και για μια αποκάλυψη, η οποία ως πορεία του Θεού στην ιστορία, όπως συμπληρώνει ο Γ. Φλωρόφσκυ, συνιστά την ιστορία της σωτηρίας, όπου ο Χριστός είναι το επίκεντρο της Αγίας Γραφής (ως ιστορία της αποκάλυψης), ως η αρχή και το τέλος, μέσα σε μια «συνάφεια ταυτότητας» αρχής-κέντρου-σκοπού, στην οποία η υπαρξιακή αξία της χρονικής πορείας όχι μόνο δεν αναιρείται, αλλά τουναντίον αποκτά την γνήσια πραγματικότητα και το αληθινό νόημα της.³³ Συμφωνώντας με την παραπάνω θεώρηση, ο Cullmann, υπογραμμίζει ότι αυτή η ιστορία της σωτηρίας είναι η καρδιά της καινοδιαθηκικής ιστορίας της σωτηρίας και ως εκ τούτου η χριστιανική πίστη δεν θα μπορούσε να εκφραστεί και να βιωθεί έξω από τα πλαίσια αυτής της ιστορίας.³⁴ Η επίγεια Εκκλησία που αντιπροσωπεύει το Σώμα του Χριστού, αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο βιώνεται αυτή η πίστη, καθώς κατέχει έναν σημαντικό ρόλο στην λύτρωση του ανθρώπινου γένους αλλά και όλης της κτίσης.³⁵ Είναι αυτή που, ως Σώμα Του, είναι «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος»³⁶ και συνθέτει τις διαστάσεις του χρόνου και τις προσλαμβάνει ως πρόσωπο στο αιώνιο «νυν» της παρουσίας του,³⁷ είναι η ζῶσα εικόνα της αιωνιότητας μέσα στον χρόνο.³⁸

Γ) Η σχέση μεταξύ της ιστορίας της Σωτηρίας και της κοσμικής ιστορίας

Η Θεολογία εισάγει τον άνθρωπο στην έννοια του χρόνου μέσω των μυστηρίων της Εκκλησίας. Αυτά έχουν την αφετηρία τους στη ζωή του Θεανθρώπου. Έτσι ο παροντικός χρόνος μεταφέρει τα θεία γεγονότα στο σήμερα, χωρίς όμως να τους στερεί κάτι από την ιστορική, εσχατολογική και σωτηριολογική αξία τους. Στο κλίμα της χάριτος των δωρεών του Παρακλήτου, ο πιστός μετέχει, κατανοεί, προσλαμβάνει και ζει στο μυστήριο της δημιουργίας με την θεοφάνεια του Θεού στον κόσμο. Αυτή η συνειδητή και ελεύθερη επιλογή οικοδομεί τις αρετές της πίστης, της ελπίδας και της αγάπης, η καθεμία από τις οποίες απαιτεί από τον πιστό προοπτικές χρόνου. Η πίστη χρειάζεται για την αξιοποίηση του παρελθόντος ως παρακαταθήκης θείων δωρεών, η ελπίδα είναι προϋπόθεση για την προσδοκία και την πνευματική προετοιμασία του μέλλοντος, η δε αγάπη σηματοδοτεί το παρόν, ως χρονική στιγμή της συνάντησης με τους άλλους στην κοινότητα της αδελφοποίησης των ανθρώπων.³⁹

30 Cullmann 1977, 40.

31 Παπαθανασίου 2005, 3.

32 Β' Κορ. 6: 2.

33 Φλωρόφσκυ 2003, 17.

34 Cullmann 1977, 45.

35 Όπ.π., 120.

36 Αποκ. 1:4.

37 Μαντζαρίδης, <http://www.imaik.gr/?p=5273>, (Ημ. ανάκτησης: 30/10/2021).

38 Πατρώνος 2014, 26.

39 Γιούλτσας 2012, 86-87.

Πράγματι, η χριστιανική αντίληψη του χρόνου σε σχέση με την ιστορία της σωτηρίας θεμελιώνεται σε δύο διαπιστώσεις. Κατά πρώτον, η σωτηρία επιτυγχάνεται μέσα από μια διαρκή χρονική πορεία η οποία αποτελείται από παρελθόν, παρόν και μέλλον. Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να επισημάνουμε την διάκριση που κάνει ο Cullmann ανάμεσα στην «αυστηρά ευθυγραμμισμένη» πορεία της ιστορίας της Κ. Διαθήκης, όπου Αποκάλυψη και Σωτηρία πραγματοποιούνται στη διάρκεια μίας ανοδικής, χρονικής γραμμής και την κυκλική αντίληψη της ιστορίας της αρχαιοελληνικής σκέψης στην οποία η σωτηρία αποτελεί υπόθεση που τοποθετείται πάντοτε στο «πέραν».⁴⁰ Κατά δεύτερον, όλα τα σημεία αυτής της γραμμής της σωτηρίας έχουν ως σημείο αναφοράς το μοναδικό ιστορικό γεγονός της Σταύρωσης και της Ανάστασης του Χριστού στο κέντρο της γραμμής, που καθίσταται αποφασιστικό για τη σωτηρία.⁴¹ Πρόκειται, λοιπόν, για τις δύο Διαθήκες για τις οποίες, ο Φλωρόφσκυ, εύστοχα υπογραμμίζει ότι πρέπει να τις διακρίνουμε μεταξύ τους και να μην τις συγχέουμε, αν και συνδέονται οργανικά αφού και οι δύο έχουν ως επίκεντρο τον Χριστό⁴², στο πρόσωπο του οποίου «πληρούται» η ΠΔ και εγκαινιάζεται η Καινή.⁴³

Εκ των ανωτέρω, γίνεται αντιληπτό, ότι η γραμμή της σωτηρίας είναι, συγκριτικώς προς εκείνη της κοσμικής ιστορίας, απείρως μικρότερη. Μολαταύτα έχει την δύναμη να σώζει την κοσμική ιστορία χάριν στην «έσχατη συμπύκνωση» και τον «ανοιχτό οικουμενισμό» που τη διακρίνει.⁴⁴ Η κοσμική ιστορία διαδραματίζεται «έξω» από το πεδίο της ιστορίας της σωτηρίας, παρόλα αυτά επηρεάζεται και τελικά ενσωματώνεται σε αυτήν,⁴⁵ αφού το Πνεύμα του Θεού αυτοαποκαλύπτεται μέσα στην κοσμική ιστορία σπάζοντας τις εγκόσμιες συνθήκες της αναγκαιότητας και ανοίγοντας την εσχατολογική προοπτική ενός άλλου κόσμου που αν και ανήκει στο βασίλειο του Πνεύματος έρχεται ήδη μέσα στην ιστορία.⁴⁶

Είναι σημαντικό να καταδείξουμε, και εδώ θα συμφωνήσουμε απόλυτα με τον Danielou, ότι η κοσμική τάξη κυριαρχείται από τον σταυρό του Χριστού, ότι βρίσκεται όντως υπό την κυρίαρχη ενέργεια Αυτού, διαφορετικά υπάρχει κίνδυνος η ιερά ιστορία να χαθεί στην φυσική ιστορία.⁴⁷ Τα ανωτέρω ενισχύονται και από την εύστοχη παρατήρηση του Gibellini ότι σε αυτήν την ιερή ιστορία ο Χριστός, ως κύριος του χρόνου, ελέγχει την επίγεια πραγματικότητα αλλά και την ιστορία της εν συνόλω⁴⁸ και είναι Αυτός προς τον οποίο κατευθύνεται η κάθε στιγμή του χρόνου⁴⁹. Δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε εδώ ότι το θεϊκό σχέδιο πλαισιωμένο και ενταγμένο στην ιστορία της σωτηρίας αποβλέπει στη σωτηρία όλης της ανθρωπότητας αποτελώντας έτσι τον θεολογικό δεσμό ανάμεσα στην ιστορία της σωτηρίας και την κοσμική ιστορία.⁵⁰

40 Cullmann 1977, 50.

41 Όπ.π., 50.

42 Φλωρόφσκυ 2003, 17.

43 Φλωρόφσκυ 1989, 49.

44 Cullmann 1977, 131.

45 Gibellini 2002, 319.

46 Γιαγκάζογλου, users.sch.gr., (Ημ. Ανάκτησης: 14/10/2021).

47 Danielou 2014, 77.

48 Gibellini 2002, 319.

49 Μαντζαρίδης 1985, 320.

50 Gibellini 2002, 320.

Πράγματι η ιστορία του κόσμου παίρνει τη μορφή μιας ιερής ιστορίας, στο εσωτερικό της οποίας τοποθετείται η θύραθεν ιστορία,⁵¹ η οποία χαρακτηρίζει και την ποιότητα της Εκκλησίας, αφού μέσα σε αυτήν (την κοσμική ιστορία) εξελίσσεται και πραγματώνεται τελικά η ιερή ιστορία της σωτηρίας. Γεγονός το οποίο είναι χαρακτηριστικό και δηλωτικό μιας «λειτουργικής εσχατολογίας».⁵² Εύστοχα, ο Γ. Φλωρόφσκυ, θεωρεί ότι η προσέγγιση της ιστορίας θα πρέπει να γίνεται μέσα από μια εσχατολογική προοπτική όπου η ένταση μεταξύ «παρόντος» και «μέλλοντος» δεν θα επιτρέψει σε κανένα θεολογικό σύστημα να εγκλωβίσει την γραμμική πορεία της ιστορίας της σωτηρίας.⁵³ Στο σημείο αυτό, θα συμφωνήσουμε με τον Π. Βασιλειάδη, ότι η διαλεκτική σχέση, «Εσχατολογίας» και «ιστορίας» καθόρισαν τόσο την τάξη της λειτουργίας της Εκκλησίας όσο και τη δομή και τα λειτουργήματα της.⁵⁴ Ως ενεργά μέλη του σώματος του Θεανθρώπου οι πιστοί βρίσκονται με βιωματικό τρόπο στο μεθόριο του παρόντα και του μέλλοντα αιώνα, αντλώντας από την «αρχιμήδεια» αυτή θέση δυνατότητες για πνευματικές παρεμβάσεις στα πράγματα αυτού του κόσμου.⁵⁵

Έτσι, το ιστορικό παρόν συνδέεται αναπόσπαστα και οργανικά με το αιώνιο μέλλον. Εμπλουτίζεται με αξίες και δυνατότητες, οι οποίες απεγκλωβίζουν τα πράγματα και τις σχέσεις του παρόντος σε βαθμό, που αυτά να παίρνουν προοπτικές αιωνιότητας.⁵⁶ Αναντιλέκτως, ο χρόνος δεν είναι απλώς ροή γεγονότων ή ορίζοντας φανέρωσης εμπειριών. Έχει νόημα και προορισμό. «Είναι μια δημιουργική πορεία, κατά την οποία ό,τι δημιουργήθηκε από το μηδέν, με τη θέληση του Θεού, ανέρχεται προς την τελική ολοκλήρωσή του, τότε που ο σκοπός του Θεού θα εκπληρωθεί κατά την έσχατη ημέρα».⁵⁷ Μέσα σε αυτή την δημιουργική πορεία βρίσκουν νόημα και περιεχόμενο οι επίγειες πραγματικότητες ως ιστορικές πραγματικότητες οι οποίες ενεργοποιούνται με την ζωοποιό δύναμη του Αγίου Πνεύματος.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ «ΕΠΙΓΕΙΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΩΝ»

Οι επίγειες πραγματικότητες κατά τον Thils

Η σχέση ανάμεσα στην ανθρώπινη πρόοδο και την Βασιλεία του Θεού υπήρξε ένα ζήτημα που απασχόλησε έντονα την μεταπολεμική θεολογία. Η απαίτηση πολλών θεολόγων να απεγκλωβιστεί ο χριστιανισμός από την «εσωστρέφεια» και να ανταποκριθεί στις σύγχρονες ανάγκες της κοινωνίας του κατανοήθηκε πλήρως από τον G. Thils ο οποίος θεωρούσε την απουσία μιας «θεολογίας των επίγειων πραγματικότητων» ως ένα κενό. Έτσι, προσέγγισε το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην ιερή ιστορία και τον κόσμο τόσο από πολιτισμική όσο και από θεολογική άποψη.⁵⁸

51 Danielou 2014, 75.

52 Πατρώνος 2014, 17.

53 Φλωρόφσκυ 1989, 36-37.

54 Βασιλειάδης, www.academia.edu, 8, (Ημ. ανάκτησης: 8/11/2021)

55 Τσελεγγίδης, <http://www.impantokratoros.gr/>. (Ημ. ανάκτησης: 17/11/2019)

56 Μαντζαρίδης 2004, 124-125.

57 Φλωρόφσκυ 1983, 147.

58 Gibellini 2002, 327.

Όταν η κλασική θεολογία αναφερόταν σε επίγειες πραγματικότητες ως κτίσματα του Θεού, εννοούσε κατά κύριο λόγο τον κόσμο της φύσης παραβλέποντας τις πολιτισμικές πραγματικότητες.⁵⁹ Κατά τον Thils, αυτές οι επίγειες πραγματικότητες είναι ιστορικές πραγματικότητες μέσα στις οποίες αποκαλύπτονται οι «επίγειες αξίες» και έχουν ως σκοπό να υμνούν το Θεό και να υπηρετούν τον άνθρωπο και συμβάλλουν στον εξαγιασμό της κτιστής πραγματικότητας προετοιμάζοντας την καινή κτίση.⁶⁰ Η βιβλική αποκάλυψη με τον οικουμενικό της χαρακτήρα, ως οικουμενικότητα της δημιουργίας και της λύτρωσης, αποτέλεσε το θεολογικό θεμέλιο μιας θεολογίας των επίγειων πραγματικοτήτων.⁶¹ Πρόκειται για τις «επίγειες αξίες» στις οποίες εκφράζεται και διακρίνεται η ενεργός δράση του Αγίου Πνεύματος στην «πνευματοποίηση» της κοινωνίας, στο πεδίο του πολιτισμού, της κουλτούρας, της τεχνολογίας, των επιστημών, της τέχνης και της εργασίας.⁶²

Πράγματι, το Πνεύμα δεν εξαντλεί τη δράση του μόνο στην πνευματική ζωή των πιστών αλλά αναπτύσσεται και μέσα στον κόσμο και κάθε σκέψη ορθολογιστική, πνευματική και ανθρωποκεντρική που εντάσσεται στην ιστορική και εξελικτική πολιτισμική πορεία είναι προεικόνιση των «καινών ουρανών» και της «καινής γης».⁶³

Είναι η βιωματική αρχή της ενότητας του νυν με το αιέν, της στιγμής με την αιωνιότητα.⁶⁴ Οι καρποί του Πνεύματος πρέπει να νοούνται όχι μόνο σε σχέση με την λατρεία αλλά και σε συνάρτηση με την επίγεια πολιτιστική και κοινωνική ζωή. Το Πνεύμα δεν παραμένει εγκλωβισμένο στη λατρεία και τα μυστήρια της Εκκλησίας αλλά διαχέεται στον πολιτισμό και στην κοινωνία⁶⁵ και εμφυσά στις επίγειες πραγματικότητες τις αξίες της τελειότητας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης, που προεικονίζουν τη Βασιλεία του Θεού.⁶⁶ Ο νόμος του Πνεύματος καθίσταται με τον τρόπο αυτό και νόμος της εγκόσμιας ιστορίας ασκώντας τριπλό ρόλο, αυτόν τού κριτηρίου της αξιολόγησης της ιστορίας, του κανόνα για την ανθρώπινη δράση και της προφητείας.⁶⁷

Οι επίγειες πραγματικότητες μέσα από την θεώρηση της ιστορίας της Σωτηρίας

Ο διάλογος της θεολογίας με τον πολιτισμό σε όλες τις ιστορικές εκφάνσεις του συγκεκριμενοποιείται κάθε φορά εκ νέου σε μια θεολογία των «επίγειων πραγματικοτήτων». Στη θεολογία αυτή η ερμηνευτική προσέγγιση γίνεται μέσα από ένα συγκεκριμένο πρίσμα που έχει ως βαρύκεντρο το ίδιο το «μυστήριο» της ενανθρώπησης και κυριότητας του Ιησού- Χριστού.⁶⁸ Η θεολογία των επίγειων πραγματικοτήτων προσεγγίζεται συνεπώς στο πλαίσιο της Ιστορίας της Σωτηρίας, με κέντρο το σωτηριώδες γεγονός της ενανθρώπησης και κυριότητας του Ιησού Χριστού.⁶⁹

59 Gibellini 2002, 32.8.

60 Thils 1963, 106.

61 Gibellini 2002, 329.

62 *Όπ.π.*, 328.

63 Gibellini 2002, 330.

64 Καψωμένος 2010, 70.

65 Gibellini 1994, 126.

66 Kuitert et al 1990, 211.

67 Gibellini 2002, 330.

68 Zizioulas (2008), 23.

69 Μαλταμπές, www.andriakienotita.gr, (Ημ. ανάκτησης: 10/11/2019).

Η πορεία του Χριστιανισμού περιλαμβάνει βεβαίως εξελικτικά στάδια και μεταβολές, όχι όσον αφορά τον πυρήνα της βιβλικής αποκάλυψης και της εκκλησιαστικής πίστης, αλλά ως προς το πως διαλέγεται ο Χριστιανισμός με τον πολιτισμό και την ατμόσφαιρα που τον περιβάλλει.⁷⁰

Πολύ εύστοχα ο Ι. Ζηζιούλας επισημαίνει ότι η Εκκλησία είναι «εν τω κόσμω», αλλά όχι εκ του κόσμου. Η Θεολογία, ως ο κύριος εκφραστής της αυτοσυνειδησίας της Εκκλησίας, βρίσκεται σε διαρκή αναζήτηση της διατήρησης της εσχατολογικής της ταυτότητας, αγωνιά πάντα για το πώς το όχι εκ του κόσμου τούτου, θα διατηρηθεί χωρίς να πάψει να ισχύει το «εν τω κόσμω», δηλαδή η σχέση της με τον ευρύτερο πολιτισμικό περίγυρό της.⁷¹ Η εκκλησιαστική της ταυτότητα προσδιορίζεται όχι από αυτό που είναι αλλά από αυτό που θα γίνει στο μέλλον, από τα Έσχατα.⁷² Όπως η Εκκλησία πορεύεται «εν τω κόσμω, έτσι και η θεολογία», κατά τον Π. Καλαϊτζίδη, «αναζητά τον διάλογο και την επικοινωνία με το εκάστοτε ιστορικό παρόν»,⁷³ καθόσον ο διάλογος της θεολογίας με τον πολιτισμό σε όλες τις ιστορικές εκφάνσεις, όπως προαναφέραμε, συγκεκριμενοποιείται κάθε φορά εκ νέου σε μια θεολογία των «επίγειων πραγματικοτήτων», σε μία θεολογία όπου ο Χριστός «ανοίγει τον χρόνο από την κατανόησή του ως φυσικού χρόνου, και ελευθερώνει το χώρο από κάθε καταναγκασμό».⁷⁴ Στη θεολογία αυτή η προσέγγιση αυτού του διαλόγου πραγματώνεται μέσα από το συγκεκριμένο πρίσμα του «μυστηρίου» της ενανθρώπισης του Ιησού Χριστού στον κτιστό κόσμο, τον συνεχώς ανακαινιζόμενο εν εκκλησία μέσω των μυστηρίων, και ως εκ τούτου παρεμβαίνει αναδημιουργικά στις διατομές του χρόνου.

Βέβαια, στην περίφημη «Προς Διόγνητον» επιστολή, την ανώνυμη επιστολή των αρχών του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα, οι χριστιανοί παρουσιάζονται να ζουν στον κόσμο αλλά να μην είναι μέρος του κόσμου.⁷⁵ Οι πρώτοι χριστιανοί, πράγματι, θεωρούσαν ότι ήταν πάροικοι και παρεπίδημοι⁷⁶ σε αυτόν τον κόσμο. Έτσι εξηγείται, άλλωστε κατά μεγάλο βαθμό, και η αδιαφορία τους έναντι της πολιτικής κατάστασης της εποχής. Όμως η βασιλεία του Θεού, η διαδικασία της οποίας ξεκίνησε με την ενανθρώπιση του ίδιου του Θεού και συνεχίζεται με την δράση του Αγίου Πνεύματος, δεν έχει μόνο εσχατολογικό χαρακτήρα αλλά απαιτεί και την γήινη πραγμάτωσή της.⁷⁷

Η Εκκλησία, πράγματι, θεωρεί ως κύριο έργο της την προληπτική φανέρωση της ερχόμενης βασιλείας, η οποία συντελείται κατεξοχήν στην ευχαριστιακή σύναξη των πιστών, στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας,⁷⁸ στην «υψηλότερη βαθμίδα έντασης» όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Γιαγκάζογλου,⁷⁹ στο οποίο συμπυκνώνεται το περιεχόμενο της μνήμης του Χριστού και ως τέτοιο μυστήριο συνδέεται με την μεγαλύτερη συμπύκνωση του χρόνου μέσα στα πλαίσια της πνευματικής ζωής.⁸⁰

70 Γιαγκάζογλου, <http://www.pi-schools.gr>, (Ημ. ανάκτησης:11/03/2020).

71 Ζηζιούλας 2002, www.e-politismos.gr, (Ημ. ανάκτησης:11/11/2016).

72 Βασιλειάδης, www.academia.edu, 8, , (Ημ. ανάκτησης:8/11/2021).

73 Καλαϊτζίδης 2016, 19.

74 «Αιών διάστημα άχρόνως αεί ρέων χρόνος δέ, μέτρον ήλιου κινήσεως», Γρηγόριος Θεολόγος, Ήθη Θεολογικά, Ήθικά: ΛΔ' 222,6-7.

75 Προς Διόγνητον επιστολή, 5:6.

76 Α Πέτρου, 2:11.

77 Βασιλειάδης, www.academia.edu, (Ημ. ανάκτησης:16/11/2021).

78 Όπ.π.

79 Γιαγκάζογλου 2011, 53.

80 Μαντζαρίδης, www.paterikiorthodoxia.com, (Ημ. ανάκτησης:2/12/2021).

Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο εντάσσεται και η ευχή του ιερέως «*έν ειρήνη προέλθωμεν*» που ακούγεται κατά την διάρκεια της Θείας Λειτουργίας. Οι πιστοί αποστέλλονται ως κήρυκες εν ειρήνη μεταφέροντας την εμπειρία που βίωσαν στην λειτουργία ως «αναλαμπή και πρόγευση» της ένδοξης παρουσίας του Χριστού. Υπό αυτήν την έννοια η χριστιανική -και δη η Ορθόδοξη- πίστη αγκαλιάζει όλες τις πλευρές της ανθρώπινης ζωής, όλες τις πτυχές των επίγειων πραγματικοτήτων αυτής.⁸¹

Οι επίγειες πραγματικότητες στο πλαίσιο της διαλεκτικής σχέσης Θεολογίας-πολιτισμού

Η σχέση της Εκκλησίας με τον εκάστοτε πολιτισμό είναι πάντοτε διαλεκτική, προσδιοριζόμενη σαφώς υπό το φως της εσχατολογίας, εφόσον η ίδια η ζωή της εκκλησιαστικής κοινότητας υφίσταται πάντοτε σε σχέση και αλληλεπίδραση με το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.⁸² Το νόημα εξάλλου, και ο προορισμός του ανθρώπινου πολιτισμού δεν είναι άσχετος προς το νόημα και τον τελικό προορισμό του ανθρώπου.⁸³ Η γλώσσα της θεολογίας και της λατρείας, η θεολογία και η τέχνη της εικόνας, όπως και κάθε μορφή εκκλησιαστικής τέχνης αλλά γενικότερα και άλλοι τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας ερμηνεύονται μόνο μέσα στο πλαίσιο του διαλόγου θεολογίας και πολιτισμού⁸⁴ ενώ μέσα στο πλαίσιο της Εκκλησίας εμπλουτίζονται θεολογικά και συνδέονται οργανικά με τον γενικότερο εσχατολογικό προσανατολισμό των πιστών.⁸⁵

Η τέχνη στο επίπεδο της θεολογίας συνδέεται με το γεγονός της δημιουργίας και του κάλλους και στο επίπεδο του κτιστού κόσμου συνδέεται με το γεγονός της συνδημιουργίας ως πλασμένης «κατ' εικόνα καί καθ' ὁμοίωσιν».⁸⁶ Η τέχνη, ως μέσο αφομοίωσης του κόσμου εκ μέρους των ανθρώπων αποτελεί εργαλείο γνώσης του κόσμου, όταν δε, διαθέτει μια ποιότητα ιερότητας, γίνεται μια τέχνη που καθρεφτίζει την θαυματουργική παρουσία του πνευματικού κόσμου.⁸⁷ Η τέχνη, έτσι, αλλάζοντας την λειτουργία της, από αισθητική σε πνευματική ή μεταφυσική όπως ήταν, άλλωστε, στο παρελθόν, μπορεί να αποκαταστήσει τον προορισμό που έχει απολέσει και να ξανακερδίσει το ζωποιοό κέντρο της,⁸⁸ διαφορετικά, κατά τον ιερό Αυγουστίνο όταν μοναδική λειτουργία του έργου τέχνης είναι να τέρπει τότε αυτό είναι μια «τρέλα».⁸⁹ Είναι λοιπόν, αναγκαίο η τέχνη να «αναβαπτιστεί» στα νερά της πνευματικής ή μεταφυσικής πίστης.⁹⁰ Μ' αυτόν τον τρόπο λειτουργεί ως φορέας που υπενθυμίζει στον άνθρωπο την πνευματική του καταγωγή και τον βοηθά στην προσπάθεια του να επιστρέψει σ' αυτήν. Προϋποθέτει όμως από μέρους του καλλιτέχνη τη μεταφυσική θέαση του σύμπαντος, το να βλέπει, δηλαδή, πως η πραγματικότητα πηγάζει από τον Θεό και πως διαθέτει

81 Βασιλειάδης, www.academia.edu, (Ημ. ανάκτησης:16/11/2021).

82 Γιαγκάζογλου, <http://www.pi-schools.gr>, (Ημ. ανάκτησης:11/03/2020).

83 Γιαγκάζογλου 2016, 344.

84 Στ. Γιαγκάζογλου, <http://www.pi-schools.gr>, (Ημ. ανάκτησης:11/03/2020).

85 Τσελλεγίδης, <http://www.impantokratoros.gr>, (Ημ. ανάκτησης:18/11/2020)

86 Κουννούσις 2008, 51.

87 Όπ.π.,49.

88 Λορεντζάτος 2007, 362.

89 Σακελλαρίου 2008, 32.

90 Λορεντζάτος 2007, 367.

μια ιεραρχική- δηλαδή πνευματική, ψυχική και υλική δομή.⁹¹ Αλλά παράλληλα και μια κριτική θεώρηση στο κατά πόσον «εξαντλείται το γεγονός της Εκκλησίας και της Θεολογίας σε μια μεταφυσική νοηματοδότηση της τέχνης και της ζωής».⁹²

Η χριστιανική λατρεία προσαρμόζεται σε διάφορες πολιτιστικές εξελίξεις αλλά και επηρεάζεται από αυτές. Παράγει, ταυτόχρονα ποικίλα έργα πολιτισμού και αφήνει τα αποτυπώματα της στον πολιτισμό.⁹³ Μέσα από τον πολιτισμό διακρίνουμε αποτυπωμένη τη θεϊκή παρουσία σε κάθε έκφραση της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Τόσο η Θεολογία όσο και ο πολιτισμός επιτελούν ένα κοινωνικό λειτούργημα. Διαμορφώνουν την καθημερινή ζωή, στηρίζουν ή κλονίζουν δομές της κοινωνίας, εγείρουν ή κρημνίζουν κλίμακες ηθικών αξιών, επηρεάζουν ανθρώπινους χαρακτήρες. Και τα δύο αυτά μεγέθη ενέχουν μια δυναμική, κοινοτική, πολιτική και πολιτιστική.⁹⁴

Εντός αυτού του συγκερασμού των δύο αυτών μεγεθών ο χρόνος γίνεται χρόνος λειτουργικός, ενεστωτικός, παροντικός, κοινωνικά βιωμένος, και «η ιστορία εντός τους διαμορφώνεται σε ιστορία η οποία υπάρχει σε πλήρη συνάντηση, πρόσωπο προς πρόσωπο»⁹⁵ διατηρώντας μία «διαρκή διαλεκτική ένταση παρόντος και μέλλοντος, ιστορίας και εσχάτων».⁹⁶

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αποκατάσταση του ιστορικού χαρακτήρα της χριστιανικής θεολογίας και η προβολή μιας θεολογικής θεώρησης της ιστορίας αποτέλεσαν βασικές πτυχές της σύγχρονης θεολογικής προοπτικής.⁹⁷ Η πορεία της ιστορίας είναι γραμμική με προορισμό και τέλος τα έσχατα. Χριστός και χρόνος συρράπτονται στενότερα και εσώτατα. Η φράση του Φλωρόφσκυ "Όποιος μένει απαθής ενώπιον της ιστορίας, αυτός ποτέ δεν μπορεί να είναι καλός χριστιανός" αποκαλύπτει με ενάργεια την σχέση ανάμεσα στον θεό και τον χρόνο.⁹⁸

Η Εκκλησία, «οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου», αλλά «ἐν τῷ κόσμῳ», ριζωμένη στην ιστορία, πορεύεται με την προσδοκία αλλά και την πρόγευση των εσχάτων. Ο προορισμός του ανθρώπινου πολιτισμού σχετίζεται με τον τελικό προορισμό του ανθρώπου. Η σχέση Θεολογίας και πολιτισμού είναι διαλεκτική. Οι επίγειες πραγματικότητες εμπεριέχουν τις «επίγειες αξίες» οι οποίες αποκαλύπτονται με την δράση του Αγίου Πνεύματος σε πολλά επίπεδα της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής του ανθρώπου. Τα επιτεύγματα του ανθρωπίνου πνεύματος δε βρίσκονται έξω από το σχέδιο του Θεού.⁹⁹

Η θέση της Ορθοδοξίας δεν είναι στο περιθώριο της ιστορίας αλλά στο κέντρο των κοινωνικών ζυμώσεων, στην πρωτοπορία της προόδου.¹⁰⁰

91 Κουννούσιης 2008,50.

92 Καλαϊτζίδης 2016, 31.

93 Sonderer 2001, 101.

94 Πορτελάνος 2005, *Εισήγηση*.

95 Βουλγαράκη-Πισίνα, Όπ.π.

96 Γιαγκάζογλου, στον διαδικτυακό τόπο: <https://eclass.uoa.gr/modules>, (Ημ. ανάκτησης: 03/2/2022).

97 Γιαγκάζογλου 2016, 347.

98 Μπέγζος 2007, <https://antifono.gr>. (Ημ. ανάκτησης: 15/1/2022).

99 Γιαννουλάτου, αρχιεπ. Τιράνων και πάσης Αλβανίας 2005,118.

100 Όπ.π., 167.

Ο άνθρωπος ανήκει στην ιστορία και προσδιορίζεται από την ιστορία.¹⁰¹ Ωστόσο πρέπει κριτικά να σταθεί και να στοχαστεί τα λόγια του Μερσεκόφσκι: «Για να διαβάσουμε το ευαγγέλιο της 'ζωής του Ιησού', δεν αρκεί η ιστορία. Χρειάζεται να δούμε τι ξεπερνάει την Ιστορία, τι βρίσκεται πριν και μετά την Ιστορία, την αρχή και το τέλος του κόσμου. Χρειάζεται να πάρουμε την απόφαση ποιος από τους δύο κυριαρχεί πάνω στον άλλο, η Ιστορία ή ο Ιησούς, και ποιος από τους δύο κρίνει τον άλλον, αυτή ή Εκείνος».¹⁰²

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτεύουσα Βιβλιογραφία

Αριστοτέλους, *Φυσικά*, 218α.

Βασιλείου Καισαρείας, *Περί Αγίου Πνεύματος* 27, 66, PG 32, 192C.

Βασιλείου Καισαρείας, *Είς τήν Έξαήμερον*, 1, 5, PG 29,13 B.

Βασιλείου Καισαρείας, *Ομιλία εις Ψαλμόν*, 1, 4, PG 29, 220D-221A.

Γρηγορίου Θεολόγου, *Έπη Θεολογικά, Ήθικά: Δέ Όροι Παχυμερείς* / ΒΕΠ 61, 222,6-7.

Ιωάννου Δαμασκηνού, *Έκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως*, απόδοση-σχόλια Ν. Ματσουκάς (2002), Εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη.

Καινή Διαθήκη (2000), Εκδόσεις Αποστολική Διακονία, Αθήνα.

Μάξιμου Ομολογητού, *Σχόλια εις το Περί τής Εκκλησιαστικής Ιεραρχίας Διονυσίου τού Αρεοπαγίτου*, Γ' III, παρ. 2, PG 4, 137D.

Προς Διόγνητον επιστολή, 5:6 PG 02.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Gibellini Rosino (1994): *Paths of African theology*, S.C.M, London.

Kuitert Martinus, Veenhof Jan, Vroom Henk (1990): *Cultuur als partner van de theologie: opstellen over de relatie tussen cultuur, theologie en godsdienstwijsbegeerte*, Uitgeverij Kok, Utrecht (the Netherlands).

Sonderen Jan (2001): 'Ernst Beker. Een theologisch portret', *Kerk en Theologie*, 52 no 2 (April 2001), Kokboekencentrum, Utrecht (the Netherlands), 98-117.

Thils Gustav (1963): *Christian Holiness: A Precis of Ascetical Theology*, trans. by John Farrand, Uitgeverij Lannoo, Tielt (Belgium), (e- book).

Zizioulas John (2008): *Lectures in Christian Dogmatics*, edited by Douglas H. Knight, London.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Βουλγαράκη-Πισίνα, Εύη (2012) «Η Κατάφαση της Ιστορίας: Με Αφορμή την Εμπειρία των Χριστουγέννων», *Ήχος του Ανέμου*, (web-edition).

Γιαγκάζογλου Σταύρος(2016): *Κοινωνία εσχάτων, Δοκίμια εσχατολογικής οντολογίας*, Ιδιόμελα της Ίνδικτου, Εκδόσεις Ίνδικτος, Αθήνα.

Γιαγκάζογλου Σταύρος(2008): «Φιλοσοφία της ιστορίας και θεολογία της ιστορίας», στο *Η Ορθοδοξία ως πολιτισμικό επίτευγμα και τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου*, Τόμ. Γ': Ορθοδοξία και [Μετά-] Νεωτερικότητα, ΕΑΠ, Πάτρα.

101 Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη 2013, 181.

102 Μερσεκόφσκι 2000, 19-20.

- Γιούλτσης Βασίλειος (2012): «Διεπιστημονικές ερμηνείες του χρόνου. Φιλοσοφία, Φυσική, Θεολογία», *Ενατενίσσεις*, τεύχ. 17, (Μάιος-Αύγουστος,), 78-87.
- Cullmann Oscar (1977): *Χριστός και Χρόνος*, μτφ. Κουμάντος, Εκδόσεις Άρτος Ζωής, Αθήνα.
- Danielou Jean (2014): *Δοκίμιο για το Μυστήριο της Ιστορίας*, μτφ. Ξ. Κομνηνός, Εισ. Ν. Ασπρούλης, Εκδοτική Δημητριάδος, Βόλος.
- Gibellini Rosino (2002): *Η θεολογία του Εικοστού Αιώνα*, μτφ. Π. Υφαντής, Εκδόσεις: Άρτος Ζωής, Αθήνα.
- Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια (Θ.Η.Ε.) (1965), Τόμ. 07, Εκδόσεις Μαρτίνος Αθ., Αθήνα, στ. 198.
- Καλαϊτζίδης Παντελής (2016): «Θεολογικές προϋποθέσεις του διαλόγου με τη μοντέρνα λογοτεχνία», στο *Συγκριτική Θρησκευτική λογοτεχνία. Επιλογή κειμένων*, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 19-38.
- Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη Ελένη (2013): «Βιβλική Ερμηνευτική και Οικουμενικός Διάλογος», στο *Ο Οικουμενικός διάλογος στον 21° αιώνα. Πραγματικότητες- Προκλήσεις - Προοπτικές*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη.
- Καψωμένος Ερατοσθένης (2010): «Η νεοελληνική κουλτούρα και το μεσογειακό πολιτισμικό πρότυπο», *νέος Ερμής ο Λόγιος*, τ. 1, (Ιανουάριος - Απρίλιος), 47-70.
- Κουννούσης Γιώργος (2008): «Όταν η τέχνη συναντά την θεολογία. Αντίδωρο στα Σημάκια των Τζιαιρών», *Ενατενίσσεις*, τευχ..4, (Ιανουάριος -Απρίλιος), Εκδόσεις Μητροπόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας, 51-54.
- Λορεντζάτος Ζήσιμος (2007): «Το χαμένο κέντρο» στο *Μελέτες Τόμος πρώτος*, Εκδόσεις Δόμος και Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα.
- Μαντζαρίδης Γεώργιος (2004), *Χριστιανική Ηθική*, Εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη.
- Ματσούκας Νίκος (19882): *Δογματική και Συμβολική θεολογία Β'* (Έκθεση της ορθόδοξης πίστης σε αντιπαράθεση με τη δυτική Χριστιανοσύνη), Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη.
- Μερεσκόφσκι Ντιμίτρι (2000): *Ο Άγνωστος Ιησούς*, Εκδόσεις Άρτος Ζωής, Αθήνα.
- Παπαθανασίου, Θανάσης (2005): «Ιεραποστολή με τον τρόπο του Χριστού», *Πάντα τα Έθνη*, Τεύχ. 93, 3-4.
- Πατρώνος Γεώργιος (2014): «Από την πρωτολογία στη λειτουργική εσαχτολογία», *Θεολογία*, τ.85, τευχ.2, (Απρίλιος -Ιούνιος,), 7-34.
- Πορτελάνος Σταμάτιος (2005): «Η πολυπολιτισμική κοινωνία της πληροφορίας παράγοντας διαπολιτισμικότητας στη θρησκευτική αγωγή», *Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος*, Ρόδος.
- Σακελλαρίου Στυλιανή (2008): «Το Χαμένο Κέντρο του Ζήσιμου Λορεντζάτου και τα «κρυμμένα κέντρα» στους: Άγγελο Σικελιανό & Γιώργο Σαραντάρη», Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη
- Φλωρόφσκυ Γεώργιος (2003): *Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις*, μτφ. Δ. Τσάμη, Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη.
- Φλωρόφσκυ Γεώργιος (1989): *Θέματα Ορθόδοξου Θεολογίας*, Εκδόσεις Άρτος Ζωής, Αθήνα.
- Φλωρόφσκυ Γεώργιος (1983): *Δημιουργία και Απολύτρωση*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη.

Διαδικτυακή Βιβλιογραφία

- Βαρδής Μανώλης, (Οκτώβριος 2008), στον διαδικτυακό τόπο <https://antifono.gr>.
- Βασιλειάδης Πέτρος, «Θρησκεία, πολιτική και έννομη βία στην βιβλική και Ορθόδοξη παράδοση» στον διαδικτυακό τόπο: www.academia.edu
- Βασιλειάδης Πέτρος, «Η εσαχτολογική κατανόηση της Εκκλησίας στη σκέψη του Μητροπολίτη Περγάμου», στον διαδικτυακό τόπο: www.academia.edu
- Γιαγκάζογλου Σταύρος, «Ο διάλογος θεολογίας και πολιτισμού βασική συνιστώσα της σύγχρονης θρησκευτικής αγωγής και παιδείας», στον διαδικτυακό τόπο <http://www.pi-schools.gr>.
- Γιαγκάζογλου Σταύρος, «ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΑ. Ο διάλογος φιλοσοφίας και θεολογίας στο έργο του Χρήστου Μαλεβίτση», στον διαδικτυακό τόπο: users.sch.gr

Γιαγκάζογλου Σταύρος, «Εσχατολογία Α. Η προσδοκία της Βασιλείας του Θεού», στον διαδικτυακό τόπο: <https://eclass.uoa.gr/modules>

Ζηζιούλας Ιωάννης, «Διάλογοι Καταλλαγής», *Αντίφωνο*, (Οκτώβριος - Νοέμβριος - Δεκέμβριος, 2002), στον διαδικτυακό τόπο: www.e-politismos.gr.

Μαλταμπές Ιωάννης, «Θέματα ζωής και θανάτου όπως παρουσιάζονται στο έργο της Margaret Edson «Wit» (Υψηλή νοσημοσύνη). Πώς προσεγγίζονται στο πλαίσιο μιας «χριστόνομης ηθικής» στον διαδικτυακό τόπο: www.andriakienotita.gr

Μπέγζος Μάριος, «Χριστός και Χρόνος», (10 Δεκεμβρίου 2007), <https://antifono.gr>.

Τσελεγγίδης, Δημήτριος, «Η εργασία κατά την θεολογική σκέψη των τριών Ιεραρχών» στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.impantokratoros.gr>.

Φίλιος Ηρακλής, «Ο χρόνος στην αιωνιότητα», στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.amen.gr/ar>.

"WHOEVER STANDS IMPASSIVE TOWARDS HISTORY CAN NEVER BE A GOOD CHRISTIAN": THE DIALOGUE BETWEEN CHRISTIANITY AND HISTORY

Summary:

The restoration of the historical character of Christian Theology and the promotion of a theological view of history were key aspects of the modern theological perspective. The course of the history is linear with a destination and finally the end of the world (end times). Jesus and time are intertwined very closely and inwardly. Florovski's phrase "Whoever remains apathetic in the face of history can never be a good Christian" reveals the relationship between God and time with clarity.

The Church, not from the world ("οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου"), but always within it ("ἐν τῷ κόσμῳ"), embedded in history, walks along with the anticipation and foretaste of the end of the world. The destination of the human civilization is related to the final destination of man. The relationship between Theology and culture is dialectical. Earthly realities encompass the "earthly values" which are revealed by the action of the Holy Spirit on many levels of the human social and cultural life. The achievements of the human spirit are not outside the plan of God.

The position of Orthodoxy is not on the margins of history but at the center of social fermentation, at the forefront of progress. Man belongs to history and is determined by history. However, one must be critically stand and reflect on Merezkovsky's words: "To read the gospel of 'the life of Jesus history' is not enough. We need to see what goes beyond History, what lies before and after History, the beginning and the end of the world. We need to decide which of the two dominates the other, History or Jesus, and which of the two judges the other, she or He".

Keywords:

Dialogue,
Christianity,
History.